

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ДИСКУРС РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ У КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано досягнення української фольклористики з урахуванням культурно-історичних чинників її поступу в другій половині ХІХ ст. та окреслено внесок викладачів класичних університетів в освітню практику вивчення фольклорної традиції. Представлено цінний досвід викладачів класичних університетів щодо впровадження курсів фольклористичного спрямування, організації науково-дослідницької роботи студентів тощо. Знаковою подією для становлення традицій освітньої практики вивчення народної словесності стало заснування кафедри руської (української) словесності в Університеті Яна Казимира в 1848 р. Культурно-історичними чинниками, що сприяли процесу вивчення фольклористики в класичних університетах України, визначено такі: ініціативи студентської молоді щодо заснування українознавчих кафедр, викладання українською мовою; діяльність товариств, громадських організацій, установ, створених при класичних університетах; заснування періодичних видань. Здобутки теорії і практики вивчення народної словесності в ХІХ ст. зумовили розвиток української фольклористики, утвердження методологічних засад науково-фольклористичних шкіл, зародження системи фольклористичної підготовки майбутніх філологів й істориків, заснування фольклористичних напрямів (текстології, лінгво-фольклористики, джерелознавства, етномузикології тощо).

Ключові слова: *культурно-історичні чинники; українська фольклористика; класичний університет; інтердисциплінарність фольклористики; фольклор; народна словесність.*

Постановка проблеми. У контексті трансформаційних змін в сучасному науково-освітньому просторі України актуалізується проблема збереження, збагачення та екстраполяції кращих науково-дослідницьких і освітніх практик, спродукованих у ретроспективі

розвитку філологічних наук, міждисциплінарних студій у контексті становлення університетської освіти. Передусім на особливу дослідницьку увагу заслуговують здобутки теорії і практики вивчення народної словесності впродовж другої половини ХІХ ст., що сприяли утвердженню методологічних засад науково-фольклористичних шкіл, зародженню фольклористичної підготовки майбутніх дослідників з філології, історії, українознавства, становленню інтердисциплінарності фольклористики (текстології, лінгвофольклористики, джерелознавства, етномузикології тощо). Нове осмислення надбань української фольклористики в підготовці сучасних учителів-філологів, культурологів, істориків, дослідників-фольклористів сприятиме оновленню змісту фахової підготовки, розвитку дослідницької та інших важливих компетентностей, насамперед щодо формування цілісної аксіологічної позиції майбутнього фахівця, усвідомлення необхідності ретрансляції культурологічного, полікультурного досвіду вивчення фольклору, збереження досягнень освітньої практики вивчення народної словесності (фольклору, усної народної творчості), використання прогресивних ідей викладачів-фольклористів у майбутній професійній (науковій і педагогічній) діяльності. Саме тому унікальну цінність становлять здобутки української фольклористики другої половини ХІХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі наявні вагомі дослідження з проблем теорії й історії становлення української фольклористики (М. Гнатюк, О. Івановська та ін.), регіонального контексту її поступу (М. Вовк, В. Назаренко, Г. Сокіл), персонологічного аспекту фольклористичних студій (М. Дмитренко, З. Зайцева та ін.). Водночас недостатньо цілісно досліджена проблема ретроспективи розвитку української фольклористики у класичних університетах та аналізу конструктивних досягнень викладачів-фольклористів, які заклали підвалини традицій вивчення народної словесності.

Мета статті – проаналізувати досягнення української фольклористики з урахуванням культурно-історичних чинників її поступу в другій половині ХІХ ст. та визначити внесок викладачів класичних університетів в освітню практику вивчення

фольклорної традиції. Мета статті конкретизована у **завданнях**: схарактеризувати культурно-історичні чинники розвитку української фольклористики впродовж другої половини ХІХ ст.; представити цінний досвід викладачів класичних університетів щодо впровадження курсів фольклористичного спрямування, організації науково-дослідницької роботи студентів тощо.

Для розв'язання завдань у межах статті застосовано **методи**: контент-аналізу – з метою студіювання першоджерел, архівних матеріалів, рукописів із фондів університетів; ретроспективного аналізу – задля визначення культурно-історичних чинників розвитку української фольклористики в обраних хронологічних межах; біографічний метод – для представлення маловідомого фактологічного матеріалу з життєпису викладачів класичних університетів.

Виклад основного матеріалу. Історико-культурні, соціально-політичні умови становлення університетської освіти в Україні у другій половині ХІХ ст. визначили чинники, зумовлені поступом гуманітарних наук, обґрунтуванням теоретико-методологічних засад наукових шкіл у межах університетів, «визріванням» необхідності оновлення змісту, форм і методів навчання з метою підготовки професійних фахівців – учителів-філологів, істориків, наукової еліти, громадських діячів. В означений період створено громадські осередки (товариства, братства, спеціалізовані комісії), засновано авторитетні періодичні видання, виходять друком праці, які мали знаковий вплив на розвиток гуманітарних, українознавчих наук, науково-освітніх галузей. Ці чинники зумовили розвиток фольклористики у другій половині ХІХ ст.

Зауважимо, що в період 1848 – 1901 рр. поняття «фольклористика» майже не використовувалось у науковій літературі, у педагогічному дискурсі (в українську науку поняття «фольклор», «фольклорист» увів М. Драгоманов у 1880-х рр., що зафіксовано в епістолярії з І. Франком (Вакарчук, Ісаєвич (Ред.) та ін., 2006). Розвиваючись у контексті етнографічних студій, літературознавчих концепцій, українознавчого поступального руху загалом, наука про народну словесність набувала фундаментальності, науково обґрунтованих основ. Про це свідчило становлення

українських науково-фольклористичних шкіл (культурно-історичної, міфологічної, психологічної), кристалізація освітніх традицій вивчення народної словесності, зародження системи фольклористичної підготовки, до чого були причетні громадські діячі, митці, науковці, викладачі класичних університетів.

Нижня межа періоду зумовлена знаковою подією в розвитку фольклористики. У 1848 р. була відкрита перша кафедра руської (української) словесності в Університеті Яна Казимира, яка спеціалізувалась на викладанні української мови та української літератури. До обов'язків завідувача кафедри 13 грудня 1848 р. приступив Яків Головацький. Його соратниками в нелегкій справі ідеологічної та методичної роботи в напрямі україномовної зорієнтованості навчання в університеті були І. Вагилевич, І. Жуківський, А. Петрушевич, І. Борисікевич, Д. Зубрицький.

Аналіз наукових джерел підтверджує, що наукові та освітні традиції, закладені першим завідувачем кафедри руської (української) словесності, розвивав його колишній студент О. Огоновський. Саме він, здобувши авторитет талановитого вченого-педагога у слов'янському філологічно-науковому середовищі, упродовж 1867 – 1894 рр. очолював кафедру. О. Огоновський та його колеги розробили ряд курсів і проблемних спецкурсів, уклали чималу кількість підручників і посібників, сприяли утвердженню міждисциплінарного підходу у філологічній галузі, спрямовували зусилля на розвиток дослідницьких, аналітичних умінь студентів. З 1895 р. до 1918 р. кафедру очолював учень професора О. Огоновського О. Колесса, який «габілітувався у Чернівецькому університеті у професора С. Смаль-Стоцького на доцента» (Гнатюк, 2002, с. 62). Це факт засвідчив науково-педагогічну спадкоємність в університетському середовищі, реалізацію трансляційного механізму в становленні філологічної освіти, зокрема фольклористики.

У другій половині XIX ст. осередками активного політичного, культурного життя української еліти були університети. Свідченням цього є створення при них товариств, братств, комісій, заснування періодичних видань, активізація діяльності національно свідомої педагогічної, студентської громадськості в

напрямі оновлення змісту освіти, пошуку нових форм і методів викладання.

На початку 1840-х рр. у Києві П. Куліш та М. Костомаров, зосередивши навколо себе однодумців, створили напівтаємну політичну організацію *Кирило-Мефодіївське братство*. Діяльність братства була спрямована на вивчення народної словесності: це «програма вивчення народного життя в усіх його проявах як найбільш природного соціального співжиття і альтернативи офіційній автократії» (М. Костомаров), програма вивчення фольклору (М. Білозерський), дослідження постатей епічних співців (П. Куліш).

Упродовж 1851 – 1864 рр. при *Університеті Святого Володимира* функціонувала *Комісія для опису губерній Київського навчального округу*, головною метою діяльності якої було здійснення етнографічного дослідження населення округу. Більшість членів комісії складали викладачі університету (фахівці в галузі природничих наук – М. Іванішев, К. Кесслер, П. Павлов, О. Рогович, К. Феофілактів, Г. Якубовський, спеціалісти-гуманітарії – М. Максимович, А. Метлинський). У межах діяльності комісії була організована етнографічна експедиція професора Київського і Харківського університетів А. Метлинського, який за її результатами підготував інструкцію до колективної «Програми для етнографічного описання губерній Киевского ученого округа» (1854). Це була перша програма в історії української фольклористики та етнографії, яка «відбивала тодішнє розуміння принципів засад етнографії як науки, яке існувало серед вчених Київського університету, і характеризувала рівень розвитку етнографічних знань на Україні взагалі» (Гнатюк, 2002, с. 204). Матеріали програми використовувались у процесі вивчення народної словесності, в етнографічних пошуках молодих науковців-фольклористів, етнографів.

У 1872 р. (за іншими даними – 1873 р.) було засновано *Південно-Західний відділ Російського Географічного товариства*. Його діяльність характеризувалась спрямованістю на активізацію культурно-освітнього, наукового руху в Україні, передусім на дослідження регіонів України щодо етнографічної, фольклорної, історичної, географічної специфіки, статистичних відомостей. До

діяльності відділу були причетні відомі громадські діячі, викладачі університетів, колишні студенти: В. Антонович, Ф. Волков, М. Драгоманов, П. Єфименко, П. Житецький, О. Кониський, М. Старицький, П. Чубинський та ін. Факт відкриття відділу пов'язаний з експедицією на Правобережну Україну відомого етнографа П. Чубинського.

З ініціативи викладачів історико-філологічного факультету Університету Святого Володимира було створено *Історичне товариство Нестора Літописця*. Активними діячами Товариства були відомі філологи та історики – викладачі Університету Святого Володимира, які вивчали народну словесність, використовували фольклорний матеріал у процесі викладання філологічних, джерелознавчих, історичних дисциплін, розробляли програми перших фольклористичних курсів: В. Антонович, М. Дашкевич, В. Іконніков, О. Котляревський та ін.

Активізація фольклористичного, етнографічного руху в Україні пов'язана з діяльністю *Наукового товариства імені Тараса Шевченка*, яке було засноване в 1874 р. з ініціативи наддніпрянських українців та за фінансової підтримки Лисавети Милорадовичевої. С. Сірополко, проаналізувавши основні досягнення товариства, зауважив, що «спочатку Літературне товариство ім. Шевченка у 1892 р. перетворилося в Наукове товариство ім. Шевченка. Особливого розвитку воно набрало з того часу, коли (1897) на чолі став професор Львівського університету М. Грушевський, який був головою товариства до 1913 р.» (Сірополко, 2001, с. 577-578). До 1919 р. НТШ видало понад 130 томів «Записок», 38 томів «Етнографічного збірника», 20 томів «Матеріалів до української етнології» та ін.

З 1877 р. почало функціонувати *Харківське історико-філологічне товариство* (до 1919 р.), ініціативну групу якого склали викладачі, науковці Харківського університету: О. Білецький, М. Дринов, Д. Овсяннико-Куликовський, О. Потебня, І. Срезневський, М. Сумцов та ін. Його мета згідно зі Статутом полягала в тому, щоб «сприяти науковим студіям, зібранню, виданню, поширенню історичних і філологічних знань... У центрі уваги членів товариства були питання історії

рідного краю, збирання, дослідження і вивчення пам'яток народної творчості» (Назаренко, 1999, с. 6).

Діяльність товариств, громадських організацій зумовила розвиток фольклористичної, етнографічної наукової думки, сприяла активізації видавничої, збиральницької роботи, результати якої сприяли утвердженню професійних основ вивчення народної словесності.

У процесі утвердження рідномовних засад розвитку культури, становлення національної освіти, українознавчого принципу навчання і виховання в період 1848 – 1901 рр. були створені *студентські осередки*. Діяльність студентських товариств була пов'язана, поза тим, із вивченням народної словесності, етнографічного матеріалу. З-поміж відомих студентських осередків – «Союз» при Чернівецькому університеті (С. Смаль-Стоцький), «Академічне братство» Університету Яна Казимира (І. Франко). Діяльність студентських осередків, яка була спрямована на збирання текстів народної словесності, популяризацію народної пісні серед широкої громадськості, сприяла «визріванню» студентського руху, зорієнтованого на відкриття українознавчих кафедр, професійного вивчення рідної літератури, мови, фольклорного фонду.

Товариства, громадські організації другої половини ХІХ ст. часто започатковували *періодичні видання*, проблематика матеріалів яких зосереджувалась навколо питань етнографії, етнології, історії, українознавства, філології. Провідне місце у їх змісті займали статті, у яких висвітлювались результати збирання, дослідження народної словесності, специфіки побутування фольклорної традиції у регіонах тощо. На сторінках періодичних видань порушувались фольклористичні, етнографічні, етнологічні проблеми: висвітлювався зарубіжний досвід, публікувались результати збиральницько-етнографічної роботи вітчизняних дослідників, що свідчило про активізацію фольклористичного руху в Україні (журнал «*Основа*» (редактор – фольклорист В. Білозерський), «*Киевская старина*» (Т. Лебединцев, В. Антонович, П. Житецький), «*Матеріали до української етнології*» Наукового товариства Тараса Шевченка (упродовж 1893 – 1928 рр. вийшло 22 томи видання). Навколо періодичних

видань зосереджувались науковці, викладачі, громадські діячі, які сприяли утвердженню професійних підходів до вивчення народної словесності, спрямовували творчий, науковий потенціал на виховання національно свідомих, толерантних щодо інших етносів та їхньої культури майбутніх фахівців, сприяли пошуку нових методів і форм вивчення фольклорного матеріалу в умовах класичних університетів.

Останнє десятиліття XIX ст. ознаменувалось створенням *українознавчих, україномовних кафедральних осередків*. Наприкінці 1890-х рр. в Університеті Яна Казимира була створена кафедра давньої української літератури, яку очолив професор К. Студинський (Гнатюк, 1999, с. 63). Згідно зі Статутом 1884 р. у Харківському університеті була заснована кафедра географії і етнографії, яка вже в 1901 р. була перейменована на кафедру народознавства. Д. Багалій засвідчив, що усвідомлення викладачами стратегічної мети курсу географії (його зміст включав етнографічний матеріал і народну словесність. – М. В.) для студентів різних спеціальностей мало певні труднощі, а тому курс етнографії не викладався.

Упродовж 1848 – 1901 рр. у контексті філологічної та історичної підготовки майбутніх фахівців у класичних університетах відбувались такі зміни: інтенсифікація впровадження матеріалу з народної словесності у процесі викладання філологічних, історичних, джерелознавчих дисциплін, активізація науково-дослідницьких пошуків, фольклорно-краєзнавчої роботи студентів. З ініціативи викладачів університетів до навчальних планів підготовки було введено перші фольклористичні дисципліни, що зумовило своєрідне «назрівання» фольклористичного руху в Україні, визначило тенденції професіоналізації та інституалізації.

Народна традиція слугувала джерелознавчою основою вивчення історичних, філологічних, джерелознавчих дисциплін у процесі підготовки майбутніх філологів та істориків. Уснопоетична словесність вивчалась у синтезі з географічними відомостями, етнографічним матеріалом з історії слов'янських народів, що свідчить про утвердження контекстного підходу до вивчення фольклору. Наукові пошуки викладачів у напрямі

вивчення народної словесності призвели до вагомих результатів у науковій та освітній практиці.

У 1846 р. в Університеті Святого Володимира після закінчення Харківського університету розпочав педагогічну діяльність ад'юнкт кафедри історії М. Костомаров, якого запросили для викладання історичних дисциплін. Його підхід до структурування змісту дисциплін історичного спрямування, до аналізу народної словесності, етнічної міфології сприяли обґрунтуванню наукових засад культурно-історичної школи в українській фольклористиці, оновленню змісту історичних та джерелознавчих дисциплін. М. Костомаров структурував лекції історичних дисциплін на основі міфологічних уявлень народу, символічного світосприйняття, втіленого в уснопоетичних текстах, відображення у фольклорі значущих для народу історичних подій. Його праця «Слов'янська міфологія» (Грушевський (Ред.), 2006), написана на основі лекційних матеріалів, засвідчила утвердження контекстного підходу до вивчення народної словесності в підготовці майбутніх фахівців, адже фольклорні твори викладач пропонував інтерпретувати крізь призму історичного дискурсу, психологічних характеристик етносу, філософсько-світоглядних орієнтирів українського народу.

Аналіз навчальних планів підготовки студентів історико-філологічного факультету Університету Святого Володимира 1880-х рр. підтверджує, що в ці роки викладачі розробляли програми перших **фольклористичних дисциплін**. Упродовж 1880 – у перше десятиліття ХХ ст. в університеті працював професор М. Дашкевич, який уклав програми літературознавчих і фольклористичних курсів: історія літератур; історія казки, повісті і роману; історія епосу; історія давньої народної словесності; історія французької літератури; історія італійської літератури тощо. Зміст програм цих курсів свідчить про науково обґрунтований підхід до вивчення фольклорного досвіду, досягнень української і зарубіжної фольклористичної думки, що зумовило розвиток філологічних наук (мовознавства, стилістики, літературознавства, фольклористики тощо). Зокрема, М. Дашкевич у лекціях до курсу «Вступ в історію літератур» (1884 – 1885 н. р.) здійснив екскурс в історію світової літератури, починаючи від

народної поезії, акцентував увагу на методологічних принципах аналізу літературних текстів і зразків народної словесності, власне вийшов за межі вітчизняної науки у філологічних студіях – обґрунтував необхідність використання порівняльно-зіставного інструментарію, розробленого вченими європейського рівня (М. Мюллер, В. Гумбольдт та ін.) до інтерпретації літературних і народнопоетичних творів (Дашкевич, арк. 1-60).

Зміст курсу «Історія казки, повісті і роману», програму якого розробив М. Дашкевич, передбачав вивчення історії прози у контексті західноєвропейських літератур. У лекціях охарактеризовано художньо-стильові особливості казок, здійснено класифікацію казкових мотивів, проаналізовано специфіку фольклорної прози за історичними періодами. Викладач застосував прийоми текстологічного аналізу зразків народної словесності європейських культур (наприклад, роман «Трістан і Ізольда», Артурівський цикл, історичні новели в західноєвропейських літературах тощо (Дашкевич, 1887, арк. 1-65)).

Учений розробив програму курсу «Історія давньої народної словесності», у якій «представив розвиток народної словесності, починаючи з найдавнішої...» (Дашкевич, 1881, арк. 2), використовуючи методологічні прийоми європейських фольклористичних шкіл (розвивав ідеї братів Грімм), застосовував порівняльно-зіставний інструментарій дослідження давньої народної словесності, обґрунтований у працях Т. Куна, В. Гумбольдта, Т. Бенфея.

М. Дашкевич спонукав до науково-порівняльних досліджень з народної словесності студентів-філологів, істориків. Про це свідчить перелік тем рефератів і семінарських занять на 1894 – 1906 рр., збережений в архівному фонді педагога-науковця: «Малоросійські думи і балади», «Мандрівні мотиви у малоросійських думах», «Патріотизм у епосі легенди», «Билини про Поповича» тощо (Дашкевич, 1894 – 1906, арк. 1-8). Досвід вивчення народної словесності у контексті української, європейської культури сприяв утвердженню полікультурного, культурологічного підходів у фольклористиці, розвитку текстології та джерелознавства.

З кінця 1860-х – упродовж 1890-х рр. в Університеті Яна Казимира розпочався новий етап у викладанні філологічних дисциплін у процесі підготовки майбутніх філологів, істориків. У 1867 р. кафедру руської (української) словесності очолив професор О. Огоновський. Учений-педагог сприяв обґрунтуванню методичних та методологічних засад викладання курсів мови і літератури, насамперед обстоював необхідність викладання народною, розмовною мовою (на відміну від Я. Головацького). Для О. Огоновського, учня Ф. Міклошича, була близькою ідея самобутності української мови, у реалізації якої його учитель використовував український матеріал з етимології, топономастики, народної словесності, досліджував мову циган України.

Архівні джерела підтверджують, що О. Огоновський розробив програми літературознавчих дисциплін, окремі з яких щороку варіювались. У 1884 – 1885 н.р. О. Огоновський викладав курси «Перегляд історії літератури руської» (двічі на тиждень), «Пояснення староруського пам'ятника «Слово о полку Ігоревім»; у 1886 – 1887 н. р. – «Історію літератури руської у віці XVI і XVII», «Письменные вправы и устни розправы о важнейших предметах литературных и граматических»; у 1887 – 1888 н. р. – «Історію руської літератури в XVII – XVIII в.», «Пояснения летописи Несторовой», «Митология славянська»; у 1890 – 1891 н. р. – «История русской литературы в 1631 – 1837 гг.», «Пояснение выбранных глав з памятников старословянских»; у 1891 – 1892 н. р. – «Найновейший период истории русской литературы». Зміст лекційних і практичних занять, які викладав О. Огоновський, підтверджує, що народна словесність вивчалась як чинник розвитку літератури, джерело мовознавчих студій, визначальний фактор вітчизняного і слов'янського літературного процесу. Наукова і викладацька діяльність професора сприяла розвитку таких напрямів фольклористики, як текстологія, джерелознавство, теорія фольклору.

Зауважимо, що упродовж 1848 – 1901 рр. викладачі адаптували нові методи і форми навчання, які широко використовувались у зарубіжній освітній практиці. Підтвердженням процесу оновлення методів і форм в університетському середовищі є те, що на початку 1890-х рр. О. Огоновський був керівником

семінарію з російської філології. Проблематика тем практичного семінару під керівництвом О. Огоновського засвідчує зацікавлення народною словесністю щодо впливу на образну систему, стилістичний вимір, художньо-естетичний аспект авторського твору (порушення проблеми фольклоризму літератури).

У Чернівецькому університеті курси української мови та літератури викладав професор С. Смаль-Стоцький. З 1897 р. почав функціонувати студентський науковий семінар під його керівництвом, який «передбачав усні доповіді та письмові розвідки студентів, премії студентам у розмірі 50 гульд., формування спеціалізованої бібліотеки» (Зайцева, 2021). Слухачами цього семінару були О. Кобилянська, І. Франко, який відзначав «європейський метод науковий» С. Смаль-Стоцького.

Необхідно зауважити, що вагомим чинником професійного та особистісного розвитку в студентському середовищі в класичних університетах було міжособистісне спілкування. Студентська комунікація часто надихала молодь до науково-дослідницької діяльності, визначала спрямованість майбутньої професійної діяльності, мотивувала на дослідження народної словесності. Так, на переконання М. Дмитренка, «паростки зацікавлення фольклором майбутнього вченого зі світовим ім'ям, професора Харківського університету О. Потебні необхідно шукати у дружніх стосунках зі студентом М. Ніговським, який записував українські народні пісні і думи, завідував чималою книгозбірнею україномовних видань з історії України, були там і збірки пісень М. Максимовича, альманах «Запорозька старовина» та мовознавчі праці І. Срезневського... Частково за порадою М. Ніговського О. Потебня здійснив свідомий крок: перейшов на історико-філологічний факультет. Дипломна робота О. Потебні на тему «Перші роки війни Богдана Хмельницького» була написана на основі козацьких літописів, переказів і народних пісень» (Дмитренко, 2012, с. 18, 34). Таким чином, студентське середовище сприяло формуванню О. Потебні як фольклориста – засновника психологічної наукової школи в українській фольклористиці.

Викладачі університетів спрямовували наукові пошуки студентів на дослідження народної словесності, аналіз етногра-

фічної специфіки окремих регіонів. Натхненником науково-фольклористичної та етнографічної діяльності майбутніх істориків і філологів був професор М. Сумцов, який як керівник Харківського історико-філологічного товариства заснував при університеті премії імені О. Потебні, М. Дринова, Е. Редіна, М. Лисенка, Т. Шевченка за щорічні кращі студентські роботи, що «набуло особливого значення у підготовці наукових і вчительських кадрів з етнографії і фольклористики» (Фрадкін, 2000, с. 274).

Педагогічний вплив викладачів університетів на студентську молодь реалізувалась шляхом активізації їх наукових пошуків, що підтверджує зв'язок поколінь у галузі дослідження народної словесності. Так, професор О. Огоновський спонукав вдумливих, небайдужих молодих людей до філологічних, українознавчих, фольклористичних досліджень. Майбутній відомий фольклорист зі світовим ім'ям, завідувач першої кафедри фольклору та етнографії (1939) Ф. Колесса на університетському семінарі О. Огоновського «виступив з результатами своєї роботи з проблеми взаємозв'язків літературної та народної версифікації, за що отримав високу оцінку з боку свого викладача» (Грица, 1962, с. 14).

Наступник О. Огоновського на посаді завідувача кафедри руської (української) словесності О. Колесса спрямовував студентів до дослідницької діяльності у межах вивчення курсу «Історія руської літератури», про що свідчить проблематика наукових студентських робіт згідно з архівними документами: «Про різдвяні і пасхальні вірші», «Про ритмічну і строфічну будову наших народних пісень», «Дещо про Шевченкові думки і про їх схожість з піснями простонародними».

У період 1848 – 1901 рр. виховний вплив через посередництво фольклорного слова на майбутніх філологів, істориків здійснювався у процесі збиральницької, експедиційної роботи. В означений період не спостерігалось планового проведення **фольклорної чи етнографічної практик**. Майбутні філологи, історики самостійно виявляли ініціативу у здійсненні збиральницько-експедиційної роботи, відчуваючи внутрішню потребу збереження фольклорного слова, що зумовлювалось родинним вихованням, юнацькими захопленнями, студентським середовищем.

М. Сумцов заснував перший в Україні Етнографічний музей, у якому була представлена матеріальна і духовна культура Слобожанщини. Надзвичайною активністю відзначалась діяльність професора щодо залучення студентів історико-філологічного факультету до збирання етнографічного, фольклорного матеріалу, що свідчить про цілеспрямоване впровадження елементів фольклорно-етнографічної практики. Він стимулював науково-дослідницькі пошуки національно свідомої молоді в галузі фольклористики та етнографії, заснувавши ряд іменних премій.

Результатом впливу педагогічної майстерності професора М. Сумцова було формування цілої плеяди етнографів, фольклористів, істориків, які працювали в навчальних закладах різного типу. Педагогічна дія професора на студентську молодь здійснювалась на засадах моральності, добра, професіоналізму, національно свідомої та толерантної щодо інших етносів світоглядної позиції.

Висновки. Отже, знаковою подією для становлення традицій освітньої практики вивчення народної словесності стало заснування кафедри руської (української) словесності в Університеті Яна Казимира у 1848 р. Її перший завідувач Я. Головацький утверджував ідеї унікальності української мови, українського письменства, народної словесності як чинника самобутності, розвитку літературного процесу, як джерела історичного поступу, що реалізовувалось у системному підході до структурування змісту базового курсу руської (української) словесності.

Культурно-історичними чинниками, що сприяли процесу вивчення фольклористики (народної словесності) у класичних університетах України, визначено такі: ініціативи студентської молоді щодо заснування українознавчих кафедр, викладання українською мовою; діяльність товариств, громадських організацій, установ, створених при класичних університетах, студентських товариств («Союз» у Чернівцях, «Академічне братство» у Львові), заснування періодичних видань («Киевская старина», «Основа», «Матеріали до української етнології», «Записки НТШ», «Етнографічний збірник», «Харківський календар», «Збірник ХІФТ» тощо). Викладачі університетів упроваджували елементи народної словесності у зміст лінгвістичних і літературознавчих дисциплін, розробляли програми фольклористичних курсів, сприяли дослідницькій, збиральницькій діяльності майбутніх

фахівців, спрямовували виховну роботу зі студентством, керуючись контекстним, функціональним, полікультурним підходами до вивчення народної словесності, традиційної культури українського етносу, слов'янських народів, застосовуючи міждисциплінарні зв'язки, методологічні принципи інших наук, які лише розвивались, – етнографії, етнології, історіографії, мовознавства, літературознавства.

Доведено, що у період 1848 – 1901 рр. наукова і педагогічна діяльність викладачів класичних університетів визначила подальший прогресивний розвиток фольклористики. Основними досягненнями викладачів університетів визначено такі: наповнення змісту дисциплін матеріалом із народного життя, застосування текстологічного аналізу зразків етнічної пісенності, обрядовості в контексті становлення літературознавства, історіографії, джерелознавства, мовознавства (В. Антонович, О. Котляревський, О. Маркевич); використання методологічного інструментарію європейських і слов'янських фольклористичних та етнографічних шкіл, розробка програм перших фольклористичних дисциплін (О. Огоновський, М. Дашкевич, О. Потебня); сприяння фольклорно-етнографічній практичній діяльності студентів (М. Костир, М. Сумцов); дослідження народної словесності крізь призму методологічних принципів міфологічної, культурно-історичної і психологічної шкіл (О. Потебня, М. Сумцов, О. Котляревський, В. Антонович); активізація діяльності студентських товариств, що визначило ціннісні пріоритети у формуванні фольклористичного руху в Україні (С. Смаль-Стоцький, В. Антонович). Здобутки теорії і практики вивчення народної словесності в ХІХ ст. зумовили розвиток української фольклористики, утвердження методологічних засад науково-фольклористичних шкіл, зародження системи фольклористичної підготовки майбутніх філологів й істориків, заснування фольклористичних напрямів (текстологія, лінгвофольклористика, джерелознавство, етномузикологія тощо).

Перспективою подальших досліджень може стати розроблення навчально-методичних рекомендацій до викладання фахових (фольклористичних, українознавчих, лінгвістичних, літературознавчих) дисциплін для майбутніх учителів-філологів на основі вивчення досвіду викладачів класичних університетів України.

Список використаної літератури

- Вакарчук, І., & Ісаєвич, Я. (Ред.). (2006). *Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова*. Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка.
- Вовк, М. П. (2014). *Фольклористика у класичних університетах України (друга половина XIX – початок XXI ст.): Навч. посіб.* Київ: Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. Взято з <http://ipood.com.ua/e-library/posibniki/folkloristika-u-klasichnih-universitetah-ukrani-druga-polovina-hh--pochatok-hh-stolittya/>
- Гнатюк, М. (1999). Розвиток літературознавчих концепцій у Львівському університеті (1848-1918). В *Українська філологія: школи, постаті, проблеми: збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від заснування кафедри української словесності у Львівському університеті*, ч. 1. (с. 63). Львів: Світ.
- Гнатюк, М. (2002). *Літературознавчі концепції в Україні другої половини XIX – початку XX сторіч.* Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Грица, С. Й. (1962). *Ф.М. Колесса*. Київ: Держ. вид-во образотворчого мистецтва і музичної л-ри УРСР.
- Грушевський, М. (Ред.). (2006). *Етнографічні писання М. Костомарова: зібрані заходом Академічної комісії української історіографії*. Репр. вид. (1930). НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського; Г.А. Скрипник (Відп. за вип.). Київ: Вид-во ІМФЕ НАН України.
- Дашкевич, Н. П. (1881, март). *История древнейшей народной словесности: Лекции, читанные в Университете Св. Владимира. Автограф*. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Ф. 65. Од. зб. 9. Арк. 2.
- Дашкевич, Н. П. (1884 – 1985 уч. г.). *Введение в историю литератур: Курс лекций, читанных в университете Св. Владимира. Автограф*. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Ф. 65. Од. зб. 13. Арк. 1-60.
- Дашкевич, Н. П. (1887). *История сказки, повести и романа: Курс лекций, читанных в университете Св. Владимира. Автограф*. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Ф. 65. Од. зб. 18. Арк. 1-65.
- Дашкевич, Н. П. (1894 – 1906). *Темы рефератов и семинарских занятий по истории литературы. Автограф*. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Ф. 65. Од. зб. 81. Арк. 1-8.
- Дмитренко, М. К. (2012). *Олександр Потебня як фольклорист: Монографія*. Київ: Сталь.
- Зайцева, З. І. (2021). *Проблема українських кафедр у Чернівецькому університеті до Першої світової війни*. Взято з <http://vuzlib.com/content/view/1793/52/>
- Кирчів, Р. (2017). *Історія української фольклористики. Преромантична і романтична фольклористика* (Т. 1). Львів.
- Назаренко, В. Ю. (1999). *Харьковское историко-филологическое общество*. Харьков.
- Сірополко, С. (2001). *Історія освіти в Україні*. Київ: Наук. думка.
- Сокіл, Г. (2011). *Українська фольклористика в Галичині кінця XIX – першої третини XX ст.: історико-теоретичний дискурс: Монографія*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Фрадкін, В. (2000). Спадщина М. Сумцова. В *Україна на межі тисячоліть: етнос, нація, культура: Доповіді та повідомлення* (Кн. 1-2). НАН України, ІМФЕ ім. М.Рильського, Міжнар. асоціація етнологів. Київ: Вид-во Асоціації етнологів.

Myroslava Vovk

CULTURAL AND HISTORICAL DISCOURSE OF UKRAINIAN FOLKLORE DEVELOPMENT IN CLASSICAL UNIVERSITIES IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

The article analyzes the achievements of Ukrainian folkloristic, taking into account the cultural and historical factors of its progress in the second half of the nineteenth century, and outlines the contribution of classical universities teachers in the educational practice of folklore tradition studying. The valuable experience of classical universities teachers in the implementation of folkloristic directed courses, the organization of research work of students, and more are presented, etc. A significant event for the formation of studying folk literature educational practice traditions was the founding of the Department of Russian (Ukrainian) Literature at the University of Jan Casimir in 1848. There were identified the following cultural and historical factors that contributed to the process of studying folkloristic (folk literature) in the classical universities: initiatives of student youth on the establishment of Ukrainian studies departments, teaching in Ukrainian; activities of societies, public organizations, institutions established at classical universities, students' societies, the foundation of periodicals. University teachers were introducing elements of folk literature into the content of linguistic and literary disciplines, working out the folkloristic courses programs, promoting research, collecting activities of future professionals, directing educational work with students, following the contextual, functional, multicultural approaches to the study of folk literature, Ukrainian ethnic group traditional culture, Slavonic peoples, applying interdisciplinary links, methodological principles of other emerging sciences, namely, ethnography, ethnology, historiography, linguistics, literary studies.

Achievements of studying the folk literature theory and practice in the XIX century led to the development of Ukrainian folkloristic, assertion of methodological principles of scientific-folkloristic schools, emergence of future philologists and historians' folkloristic training system, and the foundation of folkloristic areas (textology, linguofolkloristic, source studies, ethnomusicology, etc.).

Keywords: *cultural and historical factors; Ukrainian folkloristic; classical university; interdisciplinarity of folkloristic; folklore; folk literature.*

References

- Dashkevych, N. P. (1881, mart). *Ystoria drevneishei narodnoi slovesnosti. Lektsyy, chytannue v Unyversytete Sv. Vladymyra. Avtohrاف [History of ancient folk literature (1881, March). Lectures given at St. Vladimir's University. Autograph].* Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. Vernadskoho. F. 65. Od. zb. 9. Ark. 2 [in Ukrainian].
- Dashkevych, N. P. (1884 – 1885 academic year). *Vvedenye v ystoriyu lyteratur: Kurs lektsyi, chytannukh v unyversytete Sv. Vladymyra. Avtohrاف [Introduction to the history of literature: Course of lectures given at the University of St. Vladimir. Autograph].* Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. Vernadskoho. F. 65. Od. zb. 13. Ark. 1-60 [in Ukrainian].
- Dashkevych, N. P. (1887). *Ystoria skazky, povesty y romana: Kurs lektsyi, chytannukh v unyversytete Sv. Vladymyra. Avtohrاف [History of fairy tales, stories and novels (1887). Course of lectures given at St. Vladimir's University. Autograph].* Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. Vernadskoho. F. 65. Od. zb. 18. Ark. 1-65 [in Ukrainian].
- Dashkevych, N. P. (1894 – 1906). *Temu referatov y semynarskykh zaniaty po ystoriyu lyteraturu. Avtohrاف [Topics of abstracts and seminars on the history of literature.*

- Autograph*]. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. Vernadskoho. F. 65. Od. zb. 81. Ark. 1-8 [in Ukrainian].
- Dmytrenko, M. K. (2012). *Oleksandr Potebnia yak folkloryst: Monohrafiia [Alexander Potebnya as a folklorist: a monograph]*. Kyiv: Stal [in Ukrainian].
- Fradkin, V. (2000). Spadshchyna M. Sumtsova [Legacy of M. Sumtsov]. In *Ukraina na mezhi tysiacholit: etnos, natsiia, kultura: Dopovidy ta povidomlennia* (Kn. 1-2). NAN Ukrainy, IMFE im. M. Rylskoho, Mizhnarodna asotsiatsiia etnologiv. Kyiv: Vyd-vo Asotsiatsii etnologiv [in Ukrainian].
- Hnatiuk, M. (1999). Rozvytok literaturoznavchykh kontseptsii u Lvivskomu universyteti (1848 – 1918) [Development of literary concepts at the University of Lviv (1848 - 1918)]. In *Ukrainska filolohiia: shkoly, postati, problemy: zbirnyk naukovykh prats Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 150-richchiiu vid zasnuvannia kafedry ukrainskoï slovesnosti u Lvivskomu universyteti*, ch. 1. (p.63). Lviv: Svit [in Ukrainian].
- Hnatiuk, M. (2002). *Literaturoznavchi kontseptsii v Ukraini druhoï polovyny XX – pochatku XXI storich [Literary concepts in Ukraine in the second half of the XIX - early XX centuries]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, M. (Ed.). (2006). Etnohrafichni pysannia M. Kostomarov [Ethnographic writings of M. Kostomarov]. *Zibrani zakhodom Akademichnoi komisii ukrainskoï istoriografii*. Repr. vyd. (1930). NAN Ukrainy, IMFE im. M. Rylskoho; H.A. Skrypnyk (Vidp. za vyp.). Kyiv: Vyd-vo IMFE NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Hrytsa, S. Y. (1962). F. M. *Kolessa* [F. M. Kolessa]. Kyiv: Derzh. vyd-vo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi l-ry URSR [in Ukrainian].
- Kyrchiv, R. (2017). *Istoriia ukrainskoï folklorystyky. Preromantychna i romantychna folklorystyka (T. 1) [History of Ukrainian folklore. Pre-romantic and romantic folklore (Vol. 1)]*. Lviv [in Ukrainian].
- Nazarenko, V. Yu. (1999). *Kharkovskoe ystoryko-fylolohycheskoe obshchestvo. Voprosu lyteraturovedeniya [Kharkiv Historical and Philological Society]*. Kharkov [in Ukrainian].
- Siropolko, S. (2001). *Istoriia osvity v Ukraini [History of education in Ukraine]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Sokil, H. (2011). *Ukrainska folklorystyka v Halychyni kintsia XX – pershoï tretyny XXI stolittia: istoryko-teoretychnyi dyskurs: monohrafiia [Ukrainian folklore in Galicia in the late nineteenth - first third of the twentieth century: historical and theoretical discourse: a monograph]*. Lviv: LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Vakarchuk, I., & Isaievych, Ya. (Eds.). (2006). *Lystuvannia Ivana Franka ta Mykhaila Drahomanova [Correspondence between Ivan Franko and Mykhailo Drahomanov]*. Lviv: VTs LNU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Vovk, M. P. (2014). *Folklorystyka u klasychnykh universytetakh Ukrainy (druha polovyna XX – pochatok XXI st.): Navch. posibn. [Folklore in classical universities of Ukraine (second half of the XIX - beginning of the XXI century)]*. Kyiv: In-t ped. osvity i osvity doroslykh NAPN Ukrainy. Retrieved from <http://ipood.com.ua/e-library/posibniki/folkloristika-u-klasichnih-universitetah-ukrani-druga-polovina-hh--pochatok-hh-stolittya/> [in Ukrainian].
- Zaitseva, Z. I. *Problema ukrainskykh kafedr u Chernivetskomu universyteti do Pershoï svitovoï viiny [The problem of Ukrainian departments at Chernivtsi University before the First World War]*. Retrieved from <http://vuzlib.com/content/view/1793/52/>

Одержано 04.08.2021 р.